МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет
ім. В. Н. Каразіна
Харківський гуманітарний університет
«Національна українська академія»

Харківський історіографічний збірник

Випуск 7

Харків
НМЦ «СД»
2004

ББК 63.3я5
УДК 930
Х21

Редакційна колегія:
канд. іст. наук, проф. *С. І. Посохов* (головний редактор); д-р іст. наук, проф. *В. І. Астахова*; д-р іст. наук, проф. *А. Г. Болебрух*; канд. іст. наук., пров. наук. співр. *Ю. З. Данилюк*; д-р іст. наук, проф. *А. І. Епштейн*; канд. іст. наук, доц. *О. Д. Каплін* (відповідальний секретар); д-р іст. наук, проф. *І. І. Колесник*; канд. іст. наук, проф. *С. М. Куделко* (заступник редактора); д-р іст. наук, проф. *Р. Я. Пиріг*; доц. *В. Г. Пікалов*; *В. Д. Прокопова* (бібліографічний редактор); д-р іст. наук, академік НАН України *П. Т. Тронько*; д-р іст. наук, проф. *Б. А. Шрамко*.

Рецензент: д-р іст. наук, проф. *С. І. Міхальченко*, директор Центру слав'янознавства, проректор з наукової роботи Брянського державного університету ім. акад. І. Г. Петровського.

Рекомендовано до друку Вченою Радою ХНУ ім. В. Н. Каразіна (протокол № 6 від 27 травня 2004 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 8073 від 29.10.2003 р.
Додаток до постанови президії ВАК України про перереєстрацію від 10 грудня 2003 р. № 1-05/10 (бюлетень № 1 2004 р.)

© Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2004
© Харківський гуманітарний університет «Національна українська академія», 2004
© НМЦ «СД», художнє оформлення, оригінал-макет, 2004

ISBN 966-544-344-5

Розділ I

Образи університетів у публіцистиці та історіографії

ЛИСТУВАННЯ З Ю. В. ШЕВЕЛЬОВИМ

У людської пам'яті є дивна властивість — чим більше часу віддаляє нас від певної людини, тим суворіше, канонічніше сприймається її образ. Ми пам'ятаємо основні віхи біографії вченого, можемо пригадати його досягнення та втрати, але все менше згадуються його людські риси: характер, манера поведінки, якісь індивідуальні особливості, що, власне, і робить кожну особу індивідуальною, несхожою на інших.

Невблаганно спливає час... Пройшло вже понад два роки від дня смерті видатного українського вченого-мовознавця, чудового викладача, лекції якого мали можливість слухати студенти Харківського, Люндського (Швеція), Гарвардського, Колумбійського (США) університетів, активного громадського діяча — багатолітнього президента Української Вільної Академії наук у США, одного з керівників товариства «Друзі Харкова» Юрія Володимировича Шевельова (17.12.1908–12.04.2002).

Познайомившись із Юрієм Володимировичем під час його приїзду до Харкова у березні 1993 р. на театральний фестиваль «Березіль», я був надзвичайно вражений. З першого погляду, перших фраз він одразу викликав симпатію й захоплення. Однаково уважно й доброзичливо ставився він до всіх, з ким говорив: і до його давньої знайомої Оксани Дмитрівни Соловей (дочки незаслужено забутого харківського, а в повоєнний час вже закордонного історика Дмитра Федоровича Солов'я), яка супроводжувала його в подорожі, і до тодішнього міністра культури України Леся Танюка, який звертався до Ю. В. Шевельова з надзвичайною пошаною, і до доцента філфаку ХДУ Анатолія Івченка, у якому вбачав, мабуть, свого дуже здібного й улюбленого учня, і до студентів різних вузів, з якими охоче й подовгу при нагоді спілкувався. Його спокійна, виважена манера говорити, чіткість висловлювань, глибокі знання і водночас надзвичайна толерантність, готовність вислухати іншу точку зору приваблювали людей.

Цікаво було спостерігати, як він дивився театральні вистави, якими була насичена програма фестивалю: часом з непідробним захопленням, часом з виглядом експерта, який аналізує кожен рух, кожну фразу акторів, виголошену зі сцени. Зауваження Юрія Володимировича виказували неабияку обізнаність в галузі театрального мистецтва. Але все ж найцікавіше було говорити з ним на теми, далекі від театру: про його довоєнне життя в Харкові, особливості викладацької роботи в західноєвропейських та американських університетах, про різноманітність слов'янської культури. Саме під час цих розмов найяскравіше виявлявся його досвід, проста життєва мудрість. Хоча я намагався бути добрим гідом і протягом тижня старався, за проханням Ю. В. Шевельова, показувати йому різні куточки Харкова, все ж найцікавішими виявилися не мої, а його «екскурсії», під час яких він розповідав про своє дитинство, про життя дореволюційного та довоєнного міста, про свою роботу у харківській «Просвіті» під час війни, показуючи будівлі, які збереглись з тих часів і які були пов'язані з його спогадами.

Перш ніж віддати до опублікування листи Юрія Володимировича, я довго вагався. Наскільки коректно виносити на загал особисті роздуми, висловлювання вченого, пригадані ним факти своєї біографії, які він, можливо, зовсім не планував оприлюднювати? Окрім того, існує й суто юридична сторона проблеми. В Законі України «Про інформацію» заборонено збирання та поширення відомостей про особу без її попередньої згоди, за винятком випадків, передбачених законом. Фактично вимагається, щоб будь-які біографічні дослідження здійснювалися за згодою особи або її родичів чи нащадків. Та все ж, зрештою, зважаючи на іноземний досвід і виходячи з вітчизняної практики, зважився віднести листи до редакції. Адже Юрія Володимировича Шевельова як всесвітньо відомого науковця, культурного та громадського діяча з повним правом можна вважати «публічною особою», діяльність якої довгі роки перебувала під постійним суспільним контролем. Протягом останнього десятиріччя в Україні (не кажучи вже про зарубіжжя) було надруковано величезну кількість присвячених йому статей, у Харківському національному університеті вже традиційним стало проведення Шевельовських читань. Отже, його особа вже протягом тривалого часу перебуває в колі уваги громадськості і, можливо, у майбутньому опубліковані листи нададуть допомогу дослідникам, філологам та історикам, виявити якісь нові грані особистості Юрія Володимировича, його діяльності, сприятимуть збереженню пам'яті про цю непересічну людину.

О. А. Гавриленко

20 квітня 1993

Дорогий Олесю,

на візитівці, що Ви мені дали, нема поштового коду. Не знаю, чи цей лист дійде. Сподіваюся, що Ваші поштовики не полінуються додати. Було б шкода, коли б цей лист загубився, бо Ви могли б подумати, що як тільки поїзд рушив, так я й забув ті десять днів, що, правда, не потрясли світ, але були так приємно пережиті.

Наша подорож до Києва відбулася, слава Богу, без пригод, потім були два божевільні дні в Києві, потім літак нас приніс до Нью-Йорку. Може скоріше, ніж думка літає. І відновилася рутина звичайного тут життя.

У Харкові, з Вашою допомогою, поза театральним фестивалем, я шукав міста свого дитинства й юності і почасти знайшов. Те місто, звичайно, інакше і в ньому живуть майже виключно інші люди, а все таки воно лишається моїм містом, і Ви — частина його, в усьому, навіть в інтонації Вашої мови, в Ваших жестах, в Вашій відкритості життю.

Люди і речі вмирають, це ніяке не відкриття. Але вони й живуть, якщо ними користуються. Вмирає слово, якого ми не вживаємо, мова, якою ми не говоримо, картини, на які не дивимося, будинки, де ми не живемо, вулиці, якими не ходимо. Бо джерело життя в нас самих і ніде інде. Для людини — життя суто людське.

Звичайно, люди бувають різні, розумні й дурні, святі і підлі, красиві й потворні. Але кожну з них, цих людей, робимо ми, кожний собою і в собі. Це прості істини, але їх кожного разу відкриваєш заново для себе, і подорож до Харкова мені була цінна й дорога, бо ці речі там відкривалися мені знову й знову, як відкривалося й саме місто. От цьому відкривавчому процесові дуже допомогли Ви, може самі того не знаючи. І це не сентиментальність, хоч може нею здаватися.

Не знаю, чи ясно я це кажу, не знаю, чи це — речі для Вас цікаві. Але те, що я Вам тепер пишу — воно десь збережеться, в якомусь закапелку Вашої душі, незалежно від того, чи Ви це запам'ятаєте, чи забудете… І тому моя подяка не тільки за допомогу, турботу, увагу, але й за те, що Ви були і є, що вписалися в мою подорож, може — останню до пейзажу, природного й людського мого життя.

Не знаю, чи ми ще колись зустрінемося, чи будемо листуватися. Іншими словами — чи будемо /себто будемо у взаємодії й спілкуваннях/, але в сенсі нашого знайомства ми були. І це я знав уже в Харкові, знаю також тепер у Нью-Йорку. Думаю, що й Ви знатимете.

А поза тими речами туманно-загальними, буду радий час від часу коли воно буде Вам цікаве й матимете час, довідатися про Ваші проблеми й настрої, а може й бути корисним якоюсь там порадою. Тому не кажу прощавайте, а кажу до побачення, може особисто, а може в спогаді, в думках. Щастя Вам Боже в починаннях Ваших від Рухимовича до щоденної метушні. А коли хочете поради, — то ось вона: будьте собою.

Ваш Ю. Шевельов

George Y. Shevelov
39 Claremont Ave.
New York, NY 10027-6824
U.S.A.

25 липня '93

Дорогий Земляче Олесю,

спасибі за листа. Я був радий почути про всі Ваші новини, включно з кором. Але добре, що Ви з нього легко вискочили. Кажуть, що для дорослих це хвороба справді небезпечна. Пригадую, що в дитинстві мати мені завжди казала, щоб я перехворів поки малий. Що я і зробив.

Шкода, що у Вас не дають авторам відбиток. Я б радо прочитав Ваші статті, особливо другу. Чи вже дали Вам відповідь, чи друкуватимуть їх? Шкода Вашого часу на "агрономію", але агрономія може бути корисна не тільки для харчування, а й для врятування життя. Мій університетський товариш Юрко Лавріненко мав другим фахом агрономію /справжню!/. Коли він опинився на Таймирі, його звільнили з важких праць, щоб він робив досліди над вирощуванням городини в полярних умовах. Це врятувало його життя. Потім він опинився в Америці. Я пишу про нього трохи в своїй книжці "Третя сторожа". Книжка ця недавно вийшла в Києві в видавництві "Дніпро". Але я маю тільки один примірник, тож не можу Вам подарувати.

Питаєте, що я робив. Мій фах — переводити папір. Це я потроху й роблю. Зробив статтю з мого виступу в Харкові про Леся Курбаса. Для одного американського наукового журналу написав статтю про переклад Потебні з Гомера. Потім готував доповідь для конгресу МАУ /Міжнародної асоціяції україністів/, що має за місяць відбутися у Львові. Вона на тему походження української мови. Не знаю, хто там буде з Харкова. Можливо, Івченко. От було б добре, якби й Ви там були! Але молодих туди мало беруть, більше таких підтоптаних, як я.

Як виглядає Харків зеленим, я добре собі уявляю. Адже торік я був у Харкові в вересні, в цей час він був ще зовсім зеленим. А каштанову алею в Міському парку я собі добре уявляю ще з передвоєнних часів. Він тоді ще був без Горького!

Я і сам думав, що водити мене по Харкову було для Вас не тільки занудством /коли є таке слово/, а і нагодою побачити декого з цікавих людей, харківських і приїжджих. А Ви вмієте бачити й чути, риса серед людей не часта, тому я її дуже ціню.

Здається, Ви були зі мною в Бібліотеці Короленка. Якби Вам не було важко, може Ви могли б подзвонити до директорки Лідії Павлівни Незнамової і переказати їй, що я не забув про їхнє бажання дістати Енциклопедію Українознавства, що я написав у цій справі і чекаю на відповідь, сподіваючися, що вона буде позитивна. Якщо ж вона буде негативна, Друзі Харкова куплять

це видання. Але якщо у Вас не буде на це часу або до директорки важко доступитися, то не робіть цього. Так чи так, ми своє зробимо.

Маєте рацію, що Харків переживає не найкращі часи. Але бувало куди гірше — в роки громадянської війни, 1933 року, під німецькою окупацією… Аби тільки люди не піддавалися провокаціям, з одного і з другого боку.

Всього Вам доброго. Не забувайте свого американського "дядечка", правда, на жаль далеко не мільйонера.

Дружньо тисну руку,

Ваш Ю. Шевельов

10 листопада '93

Дорогий Олесю,

спасибі за листа. Я був радий почути, що Ви почали свою офіційну науково-викладовську кар'єру. Ще трохи, і поле посад і ступенів розкриє перед Вами свої таємниці. А Ви самі найбільше навчитеся саме викладаючи. Це добре знали ще старі римляни, вони бо передали нам свою приказку — навчаючи, навчаюся. А з другого боку, це ж трохи й театр, і викладач мало не на сцені. Чи багато маєте студентів? Чи є здібні? Мало є приємніших речей, ніж переливати себе в здібного іншого.

Це справді шкода, що не були у Львові. Львів справді прецікаве місто, і західне і східне. Старий центр — італійсько-німецько-польський, новий — австрійський, а десь на вулиці Руській — споконвіку наше. Хоч тепер місто дуже занедбане й вилиняле.

Чи конгрес був цікавий, мені важко сказати. На пленарні засідання я спізнився. А потім були численні паралельні сесії, так що цілісної картини не складеш собі. Рівночасно відбувалося від 5 до 10 сесій… Це правда, що конгрес не проклав собі виразного шляху до преси і висвітлений мало, навіть у Львові, а до Дніпра й Лопані мабуть, тільки глухі відгомони дістилися. Потім я ще трохи поїздив по Галичині (Жовква, Скит Манявський — величне місце, — Галич, Івано-Франківськ). Відвідав також Буковину — нашу й румунську, а також заїхав до Хотина й Кам'янця-Подільського, де ще й досі трохи турками пахне, а вже поляками й поготів. Був також два дні в Варшаві. Порядно стомився, але приємно.

Свято в Харкові, мабуть, не дуже відзначали не так через економіку, як через те, що сама дата двозначна — одним боком визволення, другим — поневолення.

Живих людей у дисертації побачити й показати не просто. Дисертація мусить бути нуднувата і ультра-"об'єктивна", документальна, а документи — вони сухі й нудні. Не дурно в Америці звичайно дисертацій не друкують книжками, навіть добрих. Для книжкового видання автори їх переписують мало не цілком, так би мовити "на читача". Тоді як дисертації розраховані на мух, щоб ті дохли. Отже, спершу захистіть нудне, потім зробите з того людське, без казенного.

Тепер збираюся на два-трі дні до Бостону. Це було моє перше місце в Америці, там похована моя мати і там поховають мене. Поховали її сорок років тому. Моя половина життя в Америці. У Харкові в грудні збиралися робити наукову сесію про мене, кликали мене. Але з мене тепер важкий подорожній, а вже щоб я зимою їхав, то це виключена річ. Якщо хочете, зайдіть на сесію, а потім напишіть мені неупереджену характеристику. Бо колеги неупереджено не напишуть. Не знаю, чи це все має відбутися в університеті, чи в педінституті.

Ну, щасливо, буду радий знов від Вас і про Вас від Вас почути. Спасибі театралам, що нас звели,

Ваш Ю. Шевельов

20 січня '94

Дорогий Олесю,

не бійтесь, на цей лист не треба відповідати листом. "Нормального" листа я Вам послав якийсь час тому, і буду радий, коли на нього відпишете, але нічого спішного там не було.

Тепер це тільки невеличке запитання. Пригадуєте, ми з Вами були в театрі "Світловиявпис", десь навпроти мого тоді готелю «Харків»? Так от тепер я мав би якомога скоріше до них написати — ми дали їм трохи грошей і треба було б їх якнайскоріше повідомити.

А я адреси їхнього поштової не взяв. Та й знаю, що вони мали переїхати зі старого будинку до іншого, десь на Університетській, а не знаю, чи переїхали. Не знаю, і чи вони й досі в тому будинку на Сумській, де ми були.

Їхню адресу Ви, мабуть, можете дістати і телефоном.

Одне слово — треба мені поштову адресу (а коли можна й прізвище директора, щоб бути чемнішим), але по змозі зразу.

Наперед Вам дякую і прошу вибачити за турботу.

Ваш Ю. Шевельов

У мене поки що все по-старому. Сподіваюся, що так і у Вас.

Вибачте за поганий друк. Стара машинка, старий господар.

12 травня ’94

Дорогий Олесю,

спасибі за змістовного і людяного листа. Відповідаю з запізненням, бо сидів над довгою статтею, а я пишу завжди запоєм, не відриваючися. Василя Мову у нас мало знають, у школах не вивчають. А я думаю, що він один з найцікавіших у нас письменників другої половини минулого сторіччя. Родом він був з Кубані і там прожив майже ціле життя, тільки університетські роки в Харкові. Більшість його творів загинула, кому були вони цікаві на Кубанщині! А оце тепер знайдено рукопис невідомого його твору, і ми тут хочемо його видати. Так це довелося мені писати про цей твір і Василя Мову статтю. І він і був Вашим конкурентом на мій час і увагу. Тепер він і відпустив мене до Вас.

Першим ділом вітаю з Вашою висвятою в кандидати. Тільки не знаю яких наук мовою нашої бюрократії. Історичних? І не знаю, чому оборона мала відбутися в Дніпропетровську /де я до речі ніколи не був/, а не в Вашому/нашому Харкові в великому будинку перед великим пам’ятником, там де Ви мене будили робочого ранку і брали до туристичної і конференційної діяльності. Що головним героєм Вашим був Рухимович, думаю, не помиляюся. Так, отже, чому Дніпропетровськ?

Непорозуміння з моєю “посадою” 1941 року в університеті розв’язати легко. Університет закрився ще перед приходом німців. Коли вони вступили до міста, найменше їх цікавило відкривати університет. Але нова управа міста, українська, хотіла таки відновити працю університету — призначили ректора /проф. Вєтухова, біолога/, а той попризначав завідувачів кафедр. Мене серед них. Але реальна влада була в руках окупантів, відкриття вони не дозволили, та й справді на прифронтовій лінії ніяких передумов для цього не було. Так я був на чолі катедри тільки на папері.

На Ваше запитання про Донцова так просто не відповіси. В перші мої роки на захід від фронту я був послідовником Д. — це природно, від одного тоталітарного режиму найлегше переходити до другого подібного. Але чимраз ясніше я бачив ницість ідеології Д. Очі мені стали відкриватися десь у середині сорокових років. Особисто з Д. я ніколи не зустрічався, полеміки з ним уникав. Але він не визнавав ніяких ідеологій, крім власної. Кінець-кінцем я написав полемічну статтю, першу і останню. Мені завжди здавалося, що донцовізм — дитяча хвороба і шкода на нього витрачати час і сили. Ця стаття ввійшла до збірки моєї публіцистики, що звалася “Думки проти течії”, Ульм, 1948. Можливо, хтось /може, Ігор-Бондар?/ її має в Харкові. Я не маю зайвого примірника. Після того Д. ще трохи погавкав на мене і — помер. Обидва акти без моєї участи. Не виключено, що тепер хтось це перевидасть, — у зв’язку з поширенням на Україні моди на Д. Мода ця мусила прийти.

У Вашому описі “шевельовських викладів” /по-радянському — читань/ мене зацікавив виступ музичного центру. Цікаво, що вони грали — і хто вони.

Двоє практичних питань. Чи «Світложивопис» перестав бути безпритульним і грає щось? І яку енциклопедію українознавства Ви бачили в бібліотеці Короленка — україномовну чи англомовну? Я добивався, щоб їм вислали обидві, а тепер не доберу, яку їм вислали, хто з двох видавців додержав свого слова, а хто ні.

Радий чути, що Ви вже маєте працю /хоч добре, що Ви її не мали в час мого перебування в Харкові — бо інакше ми, мабуть, ніколи не познайомилися, а це було б шкода/. Але тримайтеся педінституту, ті катедри українознавства по технічним інститутам сьогодні є, а завтра можуть зникнути, думаю, що це було б у програмі Кучми і інших наших приятелів.

Цієї весни я до Харкова не поїду, ледве чи поїду і потім. Старішаю чимраз швидким темпом. Але може Бог пошле Вам подорож до наших країв. Чую, наприклад, що Ваш Даниленко дістав відрядження до Відня. От було б забавно, якби я там став Вашим водієм, а не так, як було — Ви моїм. А в житті повно несподіванок. Чи я коли-небудь уявляв собі, що буду на Заході, в Америці і поготів!

Уклін, подяка і привіт, —

Ваш Ю. Шевельов

13 лютого ’96

Дорогий Олесю,

давно очікуваному листові був радий. І дякую. Часто Вас згадую, і як ми пройшли парк і опинилися в новому місті, і як Ви мене в театрі контрабандою протягли чорним ходом, і як я втік від Вас і пішодрала пройшов над Лопань і до Благовіщенського собору і Благбазу. Це були приємні дні, і великою мірою завдяки Вам.

Тепер, мабуть, головне і Вашому житті — поява малого Михайлика. Вітаю Вас і Дружину Вашу. І маю з ним спільну проблему — зуби. Тільки в нього вони, не без болю, виходять на світ, а в мене йде до втрати і заміни на несправжні — і теж не без неприємності.

Про те, що в серпні Харків гоститиме україністів світу, Ви, напевне, знаєте. Упорядники кличуть і мене. Я послав їм резюме доповіді. Обіцяли дати мені провідника-поводиря і питали, кого я хочу. Тепер би треба було, щоб він узяв мене в тверді руки і водив попід руки. Я Вас не називав, бо знаю, що Ви тепер

/вибачте/ велике цабе. Та й усе це, власне, безпредметове, бо навіть з найкращою допомогою я тепер не надаюся на далекі мандри. Як каже приказка про дідусів — сиділи б ви на печі та їли калачі. Тільки що й калачі стають проблемою.

Отже, мабуть, побуваєте Ви на тому конгресі й напишете мені про Ваші враження.

Богдан Хмельницький тепер у великій моді. Ви, напевне, читали доповідь Президента про нього. Це чудово, що він зробив таку доповідь — сама ідея. Рухимович не був би на таке здатний. (Ви бачите, в чий город я камінчик закидаю). Але я думаю, що Богдан там трохи ідеалізований, а я б не забував, що після нього був і Мазепа. І була катастрофа в Полтаві, і чорне провалля вісімнадцятого сторіччя. Почасти, може, і з Богданової вини. Між іншим, і Шевченко це знав.

Повертаючися до сучасності, — Ви вже бачите, що моя головна проблема — наступ старості і ради на це нема. Я стараюся не піддаватися і не капітулювати, але перспективи тут відомі. Не буду заходити в подробиці, скажу тільки, що в грудні я "відсвяткував" 87. Мало часу нам на цьому світі дають, і годі його повністю використати і не змарнувати.

З зацікавленням я читав у Вашому листі і про нове в харківському театрі, тільки Ви не згадуєте, чи Ви самі бачили "Марусю Чурай". До нас тепер приїжджає львівський театр ім. Курбаса. Вони грали тоді і в Харкові, на тексти Сковороди. Не була це, як на мене, добра вистава, але Сковорода це твердий горішок і не кожні зуби його розгризуть. (Знов пишу про зуби… Кому, що болить!).

Як будете проходити повз пам'ятника Шевченкові /чи Ваш університет далеко від нього?/, вклоніться йому від мене і згадайте ще раз наші харківські мандри.

Сердечний привіт, найкращі бажання, листові буду радий,

Ваш Ю. Шевельов

Розділ VI

Критика та бібліографія

можна не відзначити також наявність багатого ілюстративного матеріалу — різноманітних фотографій та документів.

На жаль, укладач обмежився лише перевиданням раніш опублікованих мемуарів. Проте, збірка спогадів, присвячених Новоросійському університету, зацікавить як фахівців, так і широке коло читачів і, будемо сподіватись, дасть поштовх подальшій роботі в цьому напрямку. У зв'язку з цим хотілося б відзначити, що в Харківському університеті вже підготовлена і чекає на своє видання науково коментована збірка «Харківський університет XIX–початку XX ст. у спогадах його викладачів та вихованців».

Література

1. *Воспоминания* о студенческой жизни В. О. Ключевского, П. О. Обнинского, Д. Н. Свербеева и др. — М.: Тип. ун-та, 1899. — 309 с.
2. *Литературный* сборник к 100-летию Имп. Казанского университета. — Казань: Тип. ун-та, 1904. — 312 с.
3. *Соловьев И. М.* Русские университеты в их уставах и воспоминаниях современников. — СПб.: Энергия, 1914. — Вып. 1: Университеты до эпохи шестидесятых годов. — 206 с.
4. *Московский* университет в воспоминаниях современников/Под ред. П. А. Зайончковского, А. Н. Соколова. — М.: Изд-во Москов. ун-та, 1956. — 487 с.; *Ленинградский* университет в воспоминаниях современников: В 3 т./Под ред. В. В. Мавродина. — М.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. — Т. 1. — 319 с.; *Московский* университет в воспоминаниях современников (1755–1917): Сборник/Сост. Ю. Н. Емельянов. — М.: Современник, 1989. — 735 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андрєєв Андрій Юрійович — канд. іст. наук, доцент Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова

Астахова Валентина Іларіонівна — д-р іст. наук, ректор Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

Астахова Катерина Вікторівна — д-р іст. наук, проректор Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

Бонвеч Бернд — професор Рур-університету (м. Бохум, ФРН), директор Німецького інституту історії (м. Москва, РФ)

Вишленкова Олена Анатоліївна — д-р іст. наук, професор Казанського державного університету

Гавриленко Олександр Анатолійович — канд. іст. наук, доцент каф. теорії та історії держави і права Національного університету внутрішніх справ

Гнезділо Ольга Сергіївна — головний спеціаліст відділу інформації та використання документів Державного архіву Харківської області

Дятлов Володимир Олександрович — д-р іст. наук, професор, проректор з наукової роботи Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченко

Жукова Юлія Анатоліївна — пошукач кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Зайцев Борис Петрович — канд. іст. наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Зареченський Андрій Петрович — аспірант Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

Іващенко Вікторія Юріївна — канд. іст. наук, науковий співробітник музею історії Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Каплін Олександр Дмитрович — канд. іст. наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Куделко Сергій Михайлович — канд. іст. наук, професор кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Левченко Валерій Валерійович — аспірант кафедри нової і новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

Мигаль Борис Кирилович — доктор іст. наук, професор кафедри історії України історичного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Пікалов Валерій Григорович — доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Попова Тетяна Миколаївна — канд. іст. наук, професор кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова.

Посохов Сергій Іванович — канд. іст. наук, професор кафедри історіографії, джерелознавства та археології, декан історичного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Приходько Ярослав Миколайович — аспірант кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Робінсон Девід К. — професор історії Державного університету Трумена (США)

Черказьянова Ірина Василівна — канд. іст. наук, науковий співробітник Санкт-Петербургської філії Інституту історії природознавства і техніки ім. С. І. Вавілова РАН

З М І С Т

Розділ I
ОБРАЗИ УНІВЕРСИТЕТІВ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

Вишленкова Е. А. Университетские ритуалы (на материалах Императорского Казанского университета) 4

Попова Т. Н. Образ университетского профессора: П. М. Бицилли 15

Андреев А. Ю. «Гумбольдтовский миф» и дискуссии о модели классического университета в современной зарубежной историографии 31

Робинсон Дэвид К. Вильгельм фон Гумбольдт и реформа университета 50

Дятлов В. А. Андреас Карлштадт и судьбы университетской идеи в эпоху Реформации 59

Зареченський А. П. «Польське питання» в університетах Російської імперії: проблеми історіографії 68

Посохов С. І. Образи університетської автономії в російській публіцистиці другої половини XIX–початку XX ст. 77

Черказьянова И. В. Александр Николаевич Шварц: окружение, восприятие, оценки 84

Каплин А. Д. Славянофилы об особенностях просвещения России и о значении университетов для русской истории 95

Левченко В. В. Новоросійський університет та Одеський інститут народної освіти: до проблеми спадкоємності традицій 102

Розділ II
ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

Бонвеч Бернд. Университет и изучение истории в Германии: прошлое и настоящее 110

Куделко С. М., Пикалов В. Г., Посохов С. И. Развитие историографии на кафедре: 1964–2004 (Преподавание и исследования, итоги и перспективы) 121

Розділ III
ІСТОРІЯ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Астахова В. И., Астахова Е. В. Харьковский университет в трудах В. И. Астахова 130
Зайцев Б. П. , Мигаль Б. К. Харьковский государственный университет в годы Великой Отечественной войны: обзор литературы 134

Розділ IV
МЕМУАРИ

Костюк П. Д. Заметки о 150-летнем юбилее Харьковского университета 142
Пушкарев С. Г. Воспоминания. 1917 год (*Передмова та переклад — Ю. А. Жукової, Я. М. Приходько*) 161

Розділ V
ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ

Гнездило О. С., Зайцев Б. П. Описание архива Императорского Харьковского университета 1900 г. 174
Листування з Ю. В. Шевельовим (*О. А. Гавриленко*) 182

РОЗДІЛ VI
КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Іващенко В. Ю. Новоросійський університет у спогадах 192

Відомості про авторів 195

Наукове видання

Харківський історіографічний збірник
Випуск 7

Відповідальний за випуск *К. В. Новак*
Художній редактор *С. Е. Кулинич*
Комп'ютерна верстка *І. В. Чернуха*
Коректор *Н. С. Дорохіна*

Підписано до друку 07.06.2004. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 11,82. Облік.-вид. арк. 12,0.
Наклад 300 прим.

Видавництво НМЦ«СД».
вул. Руставелі, 4/20, м. Харків, 61050, Україна

Х21 **Харківський** історіографічний збірник. — Х.: НМЦ «СД», 2004. — Вип. 7. — 200 с.
ISBN 966-544-344-5.

Черговий випуск «Харківського історіографічного збірника» присвячений проблемам історіографії університетів, а також містить публікації з широкого кола питань історії та теорії історичної науки і освіти.

Для викладачів, наукових співробітників, усіх, хто цікавиться історіографією.

ББК 63.3я5
УДК 930